

balvan je uvijek samo bijel (zapravo on prirodno nije nikad bijel), jednom samo smolastožut; *bijel* (Ho, 28, 42, 58, 59, 114, 115, 118), *smolastožut* (Ho, 114);

gaće su također samo *bijele* (Ho, 37. Bu, 8, 11, D III 14, 181. Pro, 26, 39), jednom samo *sive* (Pro, 199);

košulja je u svakoga bijela, bez ikakve druge boje ili nijanse u bjelini; *bijela* (Ho, 37. Pro, 26, 101. D III 78, 239, 249). Jednom je samo *žuta* (D III 113) i *prljavožuta* (Ho, 95).

Posebno iznenađuje boja cvijeća. Dok u prirodi ima toliko raznobojnih cvjetova, čije se krunice i latice prelijevaju u prekrasnim nijansama osnovnih boja, dotle ih Kikić gotovo i ne zapaža. Pa ako ih nekada i spomene (4—5 puta), onda ih vidi samo u ovim bojama: *žuti* (Ho, 11. Bu, 45. Pro 23), *svijetložuti* (Ho, 11), *bijeli* (Pro, 94). I to je sve!

Sijalica (žarulja) također je jednolično obojena. Ona je samo *žuta* (Ho, 16, 68, 71. Pro, 20, 195, 196, 197), a dvaput *mliječnožuta* (Ho, 19. Pro, 20). Ljepšu boju nema ni dimnjak jer je uvijek samo *crven* (Ho, 18, 63. Pro, 212), a upadljivo strši *mrka* boja kao jedini atribut gomile (mase) ljudi: (Ho, 7, 9, 20, 151. Bu, 146).

Pa iako su ovakvi primjeri slabe tačke u Kikićevim opservacijama i umjetničkom odrazu predmeta i pojava, ipak ono što je prethodno rečeno i uočeno, dominira kao tipična crta u njegovom književnoumjetničkom stvaranju. To je, pored ostalog, jedna od onih komponenata koja Kikića i u jezičnom i u stilskom pogledu izdiže među prave umjetnike književnog pera i pokazuje njegov talenat za umjetničko doživljavanje i stvaranje. U kolikoj je mjeri do kojeg stepena sve to došlo do izražaja, vidjeli smo iz ove analize, a mislim da se nećemo prevariti ako zaključimo da je taj stepen relativno visok.

O POTREBI PRENOŠENJA AKCENTA NA PRIJEDLOG

Mate Hraste

Poznato je da su se do ilirskog preporoda na hrvatskoj strani književna djela pisala na čakavskom, kajkavskom i štokavskom dijalektu. Djela srpske književnosti do toga vremena nisu se uopće pisala narodnim nego umjetnim jezikom. Prema tome ni na hrvatskoj ni na srpskoj strani književnici i uopće školovani ljudi nisu mogli imati ujednačenu akcentuaciju. Svaki je školovan čovjek imao svoju akcentuaciju koja se primjenjivala u govornom jeziku njegova kraja. Od sredine 19. stoljeća ujednačuje se akcentuacija hrvatskosrpskoga književnog jezika uglavnom na osnovi štokavske akcentuacije hercegovačkog tipa koju je proveo Vuk Stefanović Karadžić u svom »Srpskom rječniku«, Beč, 1818. Akcen-

tuacija u tome rječniku nije bila dovoljno razrađena, osobito s obzirom na prelaženje akcenta na prijedlog, pa se Đuro Daničić latio posla da u više manjih rasprava sistematizira akcentuaciju našega književnog jezika u imenica, pridjeva i glagola. Kasnije su te manje rasprave štampane u izdanjima Jugoslavenske akademije u Zagrebu, najprije u Radovima 6. i 14, a poslije u dvije posebne knjižice: 1. Akcenti u glagola, Zagreb, 1896; 2. Akcenti u imenica i pridjeva, Zagreb, 1913. Kako su se te rasprave brzo rasprodale, izdao ih je ponovo Milan Rešetar među posebnim izdanjima Srpske akademije nauka pod naslovom »Srpski akcenti«, Beograd—Zemun, 1925. To je dosada najbolja i jedina sistematska rasprava o akcentuaciji našega književnog jezika. I ta je knjiga davno rasprodana i do nje se ne može lako doći. Istina je da se od Vukovih i Daničićevih vremena ponešto izmijenilo u našoj književnoj akcentuaciji, a najviše poradi toga što su danas i na istoku i na zapadu u književnu akcentuaciju ušli i neki manje prošireni akcenti. Razlika nema mnogo, ali književna akcentuacija nije više posve jedinstvena. Odatle i dvojaki akcenti na pojedinim riječima u pravopisnom rječniku kao i u »Rječniku hrvatskosrpskog književnog jezika« što ga zajednički izrađuju Matica hrvatska i Matica srpska. To u ostalom nije zlo jer je danas takvo stanje s jedne strane na istoku, a s druge na zapadu. U najsretnijem položaju su Hercegovina i Bosna koje još danas najvjernije primjenjuju Vukovu i Daničićevu akcentuaciju. Hrvati u Hrvatskoj imaju u mnogim narodnim govorima stariju (čakavsku, kajkavsku i staroštokavsku) akcentuaciju, pa su bili primorani naučiti noviju hercegovačku akcentuaciju iz gramatika, rječnika i od svojih nastavnika u školi. Srbi u Srbiji i Crnogorci su štokavci, pa misle da se mogu služiti akcentuacijom svojih narodnih govora i na javnim mjestima gdje se mora govoriti dobrim književnim jezikom i primjenjivati pravilna novoštokavska akcentuacija. To međutim nije tako jer i oni imaju govora sa starijom (neknjiževnom) akcentuacijom u južnoj i centralnoj Srbiji i u istočnoj Crnoj Gori. Najveća neprilika između istočne i zapadne akcentuacije leži u tome što najveći broj književnika i školovanih ljudi u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj hoće da se akcenat pojedinih riječi prebacuje na proklitike po pravilima hercegovačke akcentuacije, a oni u Srbiji tome se opiru, a u prvom redu baš lingvisti, jer se u njih akcenat sve rjeđe prenosi na proklitiku. Na taj se način odalečujemo od jedino pravilne akcentuacije jer se u svim slučajevima stari akcenat u književnom jeziku prenosi sa staroga mjesta za jedan slog naprijed prema početku riječi, pa smo od starijega: *ženà, sestrà, glāvà, pītāti, govòriti, djevòjka* dobili nove akcente: *žèna, sèstra, gláva, písati, pítati, govòriti, djèvojka*. To se u navedenim primjerima dogodilo u samoj riječi. To pravilo uglavnom vrijedi i za prenošenje akcenta na proklitiku, ako je akcenat bio na prvome slogu, jer enklitika zajedno s riječju iza nje čini akcenatski jednu cjelinu. Prema tome izgovaramo: *nà vòjsku, ù glāvu, ù rùku, nà òvce, nìza strānu, ùza strānu, bèz prāvde, iz lādē, nìz vodu, ù goru, nà zemlju, prèd zoru, nà noge, nà vatru, prèd kućòm, isprèd kućē, bèz žilā, nà sramotu, ù širinu, ù dubinu, òd*

Cigānkē, ũ mēso, nā mjesēc, òd kamena. Sa jednosložnih i dvosložnih sa \ i (akcentom na prvome slogu obavezno se mora u govoru prebacivati akcent na proklitiku, a sa trosložnih i višesložnih može, ali ne mora. Ako se želimo držati Vukove i Daničićeve akcentuacije, dužni smo voditi računa o tome pravilu na svakome mjestu: spikeri na radio-stanicama, nastavnici u svim školama i to ne samo oni koji predaju hrvatskosrpski jezik nego i sve ostale predmete, predavači kad drže javna predavanja, voditelji javnih sastanaka, namještenici u uredima i svi školovani ljudi na svakome javnom mjestu.

U ovom radu ne ulazim u pravila za prenošenje akcenta na prijedlog jer je to složeniji problem.

Prelaženje akcenta na prijedlog ne vlada se po pravilima pomicanja akcenta u samoj riječi sa staroga mjesta za jedan slog naprijed prema početku riječi jer se u samoj riječi akcentat pomiče naprijed kao kratkouzlazni ako je prethodni slog kratak, a kao dugouzlazni ako je prethodni slog dug. Sa samostalne riječi akcentat se prenosi na proklitiku u obliku kratkosilaznog ili kratkouzlaznog. Kada se prenosi kao kratkosilazni, a kada kao kratkouzlazni, postoje određena pravila, ali ona ne obuhvaćaju sva prebacivanja akcenta, pa je za pojedine slučajeve potrebno dati popis riječi koje pravilima nisu obuhvaćene. Ovom prilikom smatram potrebnim samo upozoriti da smo dužni prenositi akcentat na proklitiku jer je to sastavni dio naše nove akcentuacije. Istina, rijetki su školovani ljudi u Hrvatskoj i u Srbiji koji znaju pravila o prenošenju akcenta na prijedlog. Oni u Bosni i Hercegovini to dobro znaju i bez pravila jer se ta pravila nesvjesno provode u narodnim govorima tih krajeva.

Prve upute u prenošenju akcenta na proklitiku dužni su dati nastavnici u osnovnoj školi, a zatim oni u srednjoj školi. Razumije se da se u osnovnoj školi ne mogu o tome davati teoretska pravila, a u širem opsegu ni u srednjoj školi. Nastavnici su dužni sami govoriti pravilnom akcentuacijom pred svojim učenicima i popravljati ih uvijek kad krivo izgovaraju akcentat u zasebnoj riječi ili kad ga ne prenesu na proklitiku. To se lakše nauči slušanjem dobrog govora nego samo poznavanjem pravila.

Razumljivo je da to nije lako nastavnicima u čakavskom, kajkavskom i staroštokavskom kraju pogotovu ako sami nisu novoštokavci po rođenju. U tome bi im morale više pomagati čitanke za osnovne i srednje škole, pravopis i rječnici našega jezika u kojima bi morao biti češće označen akcentat na prijedlogu i drugim proklitikama kako bi i nastavnici mogli na to lakše upozoravati svoje učenike.

Budemo li zanemarivali to pravilo našega književnoga jezika, ono se u nekim krajevima neće uopće provoditi, a to će lišiti naš književni jezik jedne od njegovih odlika koja ga uzdiže iznad ostalih slavenskih jezika i iznad naših dijalekata koji nisu nikada poprimili novoštokavsku akcentuaciju. Odstupanje od ove norme izazvat će i druga odstupanja koja se već javljaju, a to može dovesti do dviju ili čak triju književnih akcentuacija: istočne, zapadne i južne.

PRODOR U NAŠ ORTOEPSKI STANDARD

Dalibor Brozović

Obično se kaže da samo »filolozi« paze kako njihov sugovornik govori, paze na izgovor i love krive akcente, zaboravljajući pri tome, naravno, na sadržaj razgovora. Koliko je naivna i neumjesna ta predodžba o filolozima kao jezičnim žandarima, koji stvaraju probleme gdje ih nema, lako se uvjeriti jednostavnim pokusom: u kakvu društvu gdje ima ljudi iz raznih krajeva zapitajmo je li pravilno naglasiti *njūšiti-njūšim* ili *njūšiti-njūšim*. Odmah će se pokazati da će jedni žestoko braniti prvi, drugi onaj drugi akcent, i uzajamno se uvjeravati da nikad u životu nisu čuli *njūšiti*, odnosno *njūšiti*, da »nitko živ« ne govori naglasak na koji oni sami nisu navikli i sl. Naći će se gdjetko tko će tvrditi da su mu oba naglasaka podjednako bliska, ili jedan od njih malo bliži, ali takvih će pojedinaca biti malo. Konačno će poneki od prisutnih priznati da su već i prije znali čuti kakav nemoguć akcent za koji im je sugovornik tvrdio da je ispravan. A svi će se složiti jedino u tvrdnji da naši glumci i spikeri općenito govore očajnim jezikom i imaju strašan naglasak, samo —, i te će slogove ubrzo nestati pokušamo li utvrditi koji su konkretni akcenatski grijesi naših spikera i glumaca: za svaku pojedinost naći će se i napadači i branioци i neutralci s geslom »može i ovako i onako«. I to sve u standardnom (književnom) jeziku, a ne u dijalektima, koji nas ovaj čas ne zanimaju.

Pitanje akcenatskih norma nije dakle filološka besmislica kako misle mnogi od onih što ne čitaju našeg časopisa, nego je to najbitniji problem u ortoepiji hrvatskosrpskog standardnog jezika. Od tog problema u priličnoj mjeri zavisi funkcionalna kvaliteta našeg jezika kao osnovnog komunikacijskog sredstva hrvatske i srpske civilizacije. O tome sam u našem časopisu već pisao jednu raspravicu¹ i mislim da joj danas nemam šta dodati u općenitom smislu, ali bih želio razmotriti jedan užii problem: ugroženost kratkouzlaznog («sporog») akcenta i, možda u još većoj mjeri, agresivnu ekspanzivnost dugouzlaznoga.

O toj sam temi više puta razmišljao, ali pisati o njoj odlučio sam nakon razgovora s jednim kolegom, inače izvrsnim poznavaoцем suvremenog standardnog jezika. Govoreći o tome kako neke nepravilnosti prodiru u standardni jezik, moj je kolega izgovorio riječ *pródor*. Lecnuo sam se čuvši dugouzlazni akcent, na koji u takvim riječima nisam navikao, i počeli smo razgovarati o standardnom akcentu dvosložnih imenica s prefiksom koji sadrži samoglasnik o (do-, o-, ob-, po-, pro-). Naravno, složili smo se da je klasična norma samo o (ukoliko se ne radi o riječima s đ i, obično, s drugim slogom dugim), ali smo ujedno ustvrdili i da u novije doba sve više prodire dugouzlazni akcent.

Pregledao sam hrvatskosrpske akcentuirane rječnike i slična djela te našao vrlo zanimljivo stanje, zanimljivije nego što sam očekivao. Pregledani su ovi

¹ O normiranju književnih naglasaka, Jezik VI, 65-72.